

До
Членовете на Научно жури
СА „Д. А. Ценов“
Катедра „Финанси и кредит“

РЕЦЕНЗИЯ

на член на научно жури, определено със Заповед № 1050/ 1.12.2022 г. на Ректора на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
относно дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“

Рецензент: доц. д-р Вания Денчева Цонкова, катедра „Финанси и счетоводство“, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, научна специалност „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка“

Автор на дисертационния труд: докторант Рая Бисерова Драгоева, d010219218, по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка (финанси)“

Тема на дисертационния труд: „Финансов анализ на търговските банки в България в условията на следкризисно възстановяване“

Научен ръководител: доц. д-р Людмил Боянов Кръстев

I. Общо представяне на дисертационния труд

1. Предмет

Обект на изследване в дисертационния труд е „финансовото състояние на търговските банки в България (първа група), а за предмет докторантът определя „ключовите показатели за оценка на банковата дейност.“ На тази основа се формулира целта – „да се докаже, че чрез инструментариума на финансовия анализ и в съответствие с националната и международната регуляторна рамка банковият сектор остава стабилен в условията на криза“, както и се поставят пет научноизследователски задачи.

Изследването се основава на аргументирането на ясно формулираната в увода теза – „банковият сектор в България (в частност банките от първа група) остава стабилен дори в условията на множествени кризи, благодарение на формирани капиталови буфери и адекватно управлявани балансови позиции в съответствие с националната и европейската регуляторна рамка“ (с. 6).

2. Обем

Дисертацията е в обем от 219 стандартни страници (в това число 22 стр. литература). Допълнително са включени изискваните справки и декларации.

3. Структура

Дисертацията се състои от въведение, изложение в три глави, заключение, списък на литературата. В изложението са включени 39 фигури и 16 таблици.

Във въведението, посредством акцентиране върху значимостта и ролята на банките в икономиката и върху предразположеността им към различни рискове, особено в динамичната съвременна среда, се обосновава актуалността на изследването. В този контекст

докторантът Рая Драгоева формулира обекта, предмета, целта, задачите на изследването; поставя защитаваната в изложението теза; конкретизира използваната методология, ограничителни рамки и авторите, на чиито научни трудове се основата работата; мотивира необходимостта от разработване на темата.

В глава първа се представят теоретико-методологичните постановки, свързани с изследваната проблематика. В нея, чрез обстойно проучване на литературата, се търсят корените на банките и се очертава еволюцията на банковото дело. Изхожда се от разбирането за паралелното възникване и развитие на банковите институции и парите като универсално средство за размяна, а също и за влиянието на обществено-икономическите отношения върху банковото дело. По-нататък се изяснява и възникването на банките у нас, както и се анализират съвременните аспекти на банковото дело въобще и в България. Особено внимание е обърнато на важните процеси, въздействащи върху банковите институции днес – навлизането на съвременните информационни технологии, окрупняването на капиталите, разработването на надеждни модели за управлението на рисковете и влиянието на концепцията за корпоративната социална отговорност. В следващия параграф е извършен задълбочен преглед на промените в банковото законодателство у нас след края на 80-те години на миналия век, като е поставен акцент на съответствието с Базелските споразумения, както и необходимостта от ефективен банков надзор. В последния параграф се проследяват възгледите на различните школи и учени относно природата на финансовите кризи и в частност – банковите. Авторът обобщава, че е „изключително важно да се анализират кризите в банковия сектор и техните причини, като това ще доведе до навременното им откриване и възможността за прилагане на мерки, с които да се намалят или напълно избегнат негативните последици от тях.“ (с. 60)

Втора глава цели да постави методологическите основи на практико-приложния анализ в следващата глава. В нея, чрез „прочит“ на определения на наши и чужди автори за финансовия анализ, докторантът Рая Драгоева формулира същността на финансовия анализ на търговските банки (с. 66), както и очертава мястото му във финансовия мениджмънт. Изтька се още, че през последните години стрес-тестовете и рейтинговите системи са най-прилаганите инструменти за анализ и оценка на банковата дейност – неразделна част от банковия надзор и банковия мениджмънт. Същинската част на тази глава е посветена на изясняването на приложението, компонентите и финансовите показатели на системата CAMEL, както и представянето на модифициран авторов модел за оценка на търговските банки. В последния параграф на втора глава се разглеждат причините и отраженията на финансата криза от 2007-2008 г. и се прави анализ на ключови показатели на българската банкова система и банките от първа група, с цел да се илюстрира въздействието на кризата у нас.

В третата глава е сърцевината на авторовото изследване. В нея, на първо място, се обяснява същността, възможностите и предизвикателствата пред консолидацията, както и конкретните й проявления на българския банков пазар. Чрез изчисляване на коефициента на концентрация за периода 2007-2021 г. се прави извода за наличие на умерено концентриран банков пазар у нас с възходяща посока на процеса. В конкретните подпараграфи последователно се анализират мотивите за консолидацията и се представят резултати от проучвания на ефективността преди и след процеса; разглежда се българската законодателна уредба относно сливианията и погълщанията; направено е задълбочено сравнение на ключови показатели преди и след процеса по примера на 5 консолидационни сделки на нашия

пазар, както и сравнение с показателите на търговски банки от същата група, които не са участвали в консолидационни сделки. Така е аргументирано заключението, че сливанията и поглъщанията оказват положително влияние върху ефективността на банките (с. 193). В централния параграф на тази глава е приложението на авторовия рейтингов модел от предходната глава, чрез който се изследва финансовото състояние на търговските банки от първа група и се прави общо класиране. В последният параграф на трета глава авторът аргументира насоки за бъдещето развитие на банковата дейност у нас, засягащи очертаващите се рискове в банковите институции и по-конкретно – риска, свързан с нарастващето на необслужваните кредити, дигитализацията и климатичните рискове. Така Раја Драгоева представя и насоките за бъдещата си научноизследователска работа.

В **заключението**, като потвърждение на поставената във въведението теза и формулираните цел и задачи, авторът синтезира крайните резултати, изводи и препоръки от дисертационния труд.

4. Литература

Докторантът е използвал 268 източника на български, руски и английски език, свързани с теоретичните и методологическите основи изследването, с регулативните и нормативните документи, както и статистически бази данни. Литературната справка е впечатляваща, като посочените източници са действително използвани в текста, за което говори уместното и добросъвестното им цитиране.

5. Приложения

В дисертацията не са обособени отделни приложения, но в основния текст, особено в трета глава, присъстват множество таблици и графични изображения на динамични редове с данни и резултати от авторовите анализи, както и илюстративни схеми.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд

1. Преценка на актуалността на разработвания в дисертацията научен проблем и формулираните: предмет и обект, теза, цели, задачи и методи на изследване; яснота и аргументираност на идеите, откроеност на новостите

Ключовата роля на банките за националните икономики и въздействието на множеството кризи днес изискват надежден и ефективен надзор върху тяхната дейност с цел запазване на устойчивостта им. Ето защо е необходим инструментариум за детайлна оценка на финансово състояние на банковите институции и влиянието на различни външни и вътрешни фактори върху него. Авторът Раја Драгоева приема смело предизвикателството за комплексността на проблема и успява да конструира и приложи усъвършенстван модел за финансов анализ на банките, с разбирането за условността на неговата ефективност при динамичните съвременни условия. Дисертацията се открява със следните характеристики: ясно дефиниране на обекта, предмета, целта и задачите на изследването; прецизно формулиране на изследователската теза; последователно изложение, насочено към доказване на тезата и реализиране на поставените цел и задачи; задълбочено аргументиране на собствените идеи, получени резултати и предложения.

2. Анализ на степента на разработеност на изследваната проблематика от други учени и доколко е отразено собственото отношение на автора по разглежданите въпроси

Авторът отчита съществуването на редица научни разработки относно финансовия анализ на банките по време и след криза, относно причините за кризите и тяхното

отражение върху банковия сектор, както и признава техния безспорен принос за науката и практиката. Тя признава, че дисертацията се гради на достиженията на наши и чуждестранни автори в областта на банковата дейност, анализ и регулация, но подчертава необходимостта от „нов прочит на банковата дейност“ във връзка с динамичните процеси и дигитализацията, променящи облика на финансовите институции. Действително, в теоретичната и методологичната част на труда Раја Драгоева добросъвестно и уместно се позовава на вижданията на отделни автори. В същото време ненатрапчиво, но категорично в изложението, както и чрез обобщения и изводи в края на отделните глави открява личните си идеи и приноси, свързани с проблематиката.

3. Мнение за обема на дисертационния труд, за качеството и броя на илюстративния материал. Отношение към научната, езиковата и стиловата редакция

Обемът на труда е в рамките на стандартните за докторска дисертация. Той е оптимален за представяне и защитаване на авторовите виждания. Докторантът представя таблиците и графиките с данни и резултати от изчисленията в текста, успоредно с тяхното интерпретиране. Използвани са мащабни вторични данни, главно от БНБ, като коректно се посочва техния източник, без да се натоварва труда с приложения.

Структурата на дисертационния труд се отличава с балансираност между отделните глави и последователност при представянето на параграфите. Тя е подчинена на поставените цел и задачи във въведението, както и доказването на изследователската теза.

Дисертационният труд е издържан в стилистично, терминологично и техническо отношение. В изложението няма елементарни пояснения и излишни обяснения, както и отклонения от проблематиката.

4. Преценка на използванятия инструментариум и коректността на изчислителните процедури

В труда се прилага сериозен статистико-иконометричен инструментариум при извършване на финансов анализ на търговските банки в България. Нещо повече, авторът аргументирано представя и апробира своя рейтингова система – разширен вариант на CAMEL, за българските банки от първа група за периода 2010-2021 г., като е педантичен в изчислителните процедури и тълкуването на получените резултати.

5. Мнение за спазване правилата на научната етика

Литературните източници са цитирани коректно, при спазване правилата на научната етика и съгласно възприетия в СА „Д.А. Ценов“ APA стил. Авторът изрично се позовава на собствени научни разработки, на които се основават някои параграфи на дисертационния труд.

6. Мнение доколко авторефератът отразява точно и пълно труда

В автореферата присъстват задължителните приети елементи, както следва: общая характеристика; основно съдържание на дисертационния труд; справка за приносите; списък с публикациите на докторанта; справка за съответствие с националните изисквания по ПП на ЗРАСРБ; декларация за оригиналност на труда.

Авторефератът отразява достоверно структурата, логиката и съдържанието на дисертационния труд.

Пряко свързани с темата на дисертацията са 6 публикации в периода 2020-2022 г., от които три статии и три доклада. За същия период докторантът е взела участие в 7 научни форума у нас. Тези факти свидетелстват, че за много кратък срок тя успява да реализира

своите идеи и да популяризира резултатите от своите изследвания пред научната общност. Важно е да се изтъкне още, че Рая Драгоева е участник в научни конференции и по време на обучението си като бакалавър и магистър, а също така е носител на престижни университетски и национални отличия.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

В справката към автореферата авторът формулира три приноса. Приемам това представяне за коректно, но твърде скромно предвид значимия труд и постигнатите сериозни резултати. Моето виждане за главните научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд е следното:

- 1) На фона на проследяване на хронологията на развитие на банковото дело и анализ на динамичните икономически процеси в нашето съвремие са представени главните рискове, пред които са изправени банките и които ще определят тяхното бъдещо развитие (информационните технологии, процесите на сливания и поглъщания и окрупняването на капитала, многоаспектността на риска и необходимостта от надеждни модели за неговото управление, въздействието на концепцията за КСО). В края на научното изследване са формулирани и основни насоки за подобряване дейността на банките.
- 2) Задълбочено е изследвано синхронизирането на българската банкова нормативна уредба с изискванията на Базелските стандарти и европейските регулатии, както и е аргументирана тяхната роля за запазване на устойчивостта на банковите институции при кризи.
- 3) Чрез открояване на спецификата, мястото и ролята на финансовия анализ за финансовия мениджмънт на търговските банки и ефективността на надзорната дейност, е разработен и представен авторов разширен модел за оценка на банковата дейност на основа на системата CAMEL.
- 4) Извършен е оригинален анализ на ефективността от консолидационните процеси на българския банков пазар, въз основа на сливанията и поглъщанията за периода 2007-2021 г., като е потвърдена хипотезата за по-голяма ефективност на българските банки след консолидацията.
- 5) Чрез проследяване на динамиката на значими показатели, комплексно е изследвано отражението на кризата от 2007-2008 г. върху банковия сектор у нас като цяло и специално върху банките от първа група.
- 6) Прецизно е апробиран предложениия модел за установяване на финансовото състояние на българските банки, на основата на мащабни данни за банките от първа група за периода 2010-2021 г., като е доказана тяхната стабилност.

Посочените приноси считам за лично дело на докторанта. Те, от една страна, обогатяват научните изследвания в областта на анализа на банковата дейност и банковите кризи, а от друга – демонстрират практико-приложни насоки за оценка на финансовото представяне на търговските банки.

IV. Критични бележки и въпроси по дисертационния труд

Цялостното ми впечатление от дисертационния труд е силно положително. Дори и да има дребни несъвършенства, те се неутрализират от последователната, задълбочена, увлекателно течаща мисъл на изследователя.

Част от въпросите, които изникват пред мен при четенето на дисертацията, са намерили място в последния параграф на труда и автореферата като насоки за бъдещо развитие на банковата дейност в България, провокирани главно от дигитализацията и обвързаността с климатичните промени. Препоръчвам на докторанта да ги реализира и да популяризира резултатите от тях.

Въпрос към докторанта: Във връзка с посочените на с. 187 три сценария относно влиянието на технологиите и финтех компаниите, очертани от Европейския борд за системен риск, кой е най-вероятният сценарий според Вас за бъдещото развитие на банковия сектор?

V. Обобщена оценка на дисертационния труд и заключение

Представеният за рецензиране дисертационен труд отговаря на изискванията на националната и университетската нормативна рамка в СА „Д. А. Ценов“. Чрез дисертацията авторът демонстрира отлична теоретична подготовка, познаване на възможностите на математико-статистически инструментариум, умения и компетенции за неговото прилагане и усъвършенстване в областта на финансите, в частност – банковото дело. Налице са необходимата актуалност на разработвания проблем, реална научна значимост, новост и приложимост на предложениета. Значителна част от идеите и резултатите от проведените изследвания са популяризираны на научни форуми и публикувани в престижни издания.

Всичко това ми дава основание да дам положителна оценка на дисертационния труд и да предложа на уважаемите членове на Научното жури да гласуват за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка (финанси)“ на докторант Раја Бисерова Драгоева.

30.12.2022 г.,
Велико Търново

Изготвил рецензията:
(доц. д-р Ваня Цонкова)